

Lezing 8: Zekerheid en vertrouwen in de politiek

“Wat mensen echt willen is niet kennis, maar zekerheid” (Bertrand Russell)

Veel burgers zijn teleurgesteld (geraakt) in de politiek. “Politici zeggen veel, maar maken niets waar”, is een veelgehoorde klacht. Of politici lijken te ver weg te staan van het volk. Het gevolg hiervan is dat nieuwe protestbewegingen en protestpartijen ontstaan. Dit alles heeft echter niet altijd het gewenste effect en vergroot niet zelden amper het vertrouwen in de politiek. Een vraag die vervolgens oprijst is of we überhaupt wel ons vertrouwen op de politiek moeten stellen. In deze lezing zullen we samen met de voorman van een christelijke politieke partij de relatie tussen vertrouwen en zekerheid in de politiek overdenken. Hierbij gaan we allereerst in op het effect dat de verandering van maatschappelijke structuren heeft op de positie van een individuele burger. Vervolgens overdenken we de verhouding tussen het wegvallen van zekerheden en het vertrouwen in de nationale politiek. Hierbij kunnen we bijvoorbeeld denken aan de coronacrisis, de oorlog in Oekraïne en andere recente ontwikkelingen. Tot slot hopen we samen stil te staan bij veranderende machtsverhoudingen op geopolitiek niveau en wij ons als christenen moeten verhouden tot het verdwijnen van geopolitieke zekerheden.

Voor deze lezing hebben we mr. C.G. van der Staaij uitgenodigd, hij zal op 4 april 2024 *Deo Volente* zijn lezing voor ons uitspreken.

Aan de *lector* zijn de volgende vragen gesteld:

1. Welk effect heeft de verandering van de positie van maatschappelijke structuren op zekerheden van een individu?
2. Wat is de verhouding tussen het wegvallen van zekerheden en het vertrouwen in de nationale politiek?
3. Hoe moeten we als christenen omgaan met het verdwijnen van geopolitieke zekerheden?

Is politiek eigenlijk wel weggelegd voor christenen? In het voorbereidingsartikel schrijft Mark over de vraag of een christen thuishoort in de politiek.

Hooft een christen in de politiek?

Augustinus, Luther en Kuitert over christen-zijn en publieke taken

In het jaar 388 werd er een Joodse synagoge in Callinicum (in het huidige Syrië) in brand gestoken door christenen. Keizer Theodosius wilde dat deze christenen gestraft zouden worden en dat de synagoge herbouwd zou worden door de plaatselijke bisschop, die deze groep christenen had aangevoerd. De bisschop Ambrosius komt echter tussenbeide, en verklaart zich solidair met deze menigte: "Ik verklaar dat ik de synagoge in brand heb gestoken, ja dat ik er hun de opdracht toe heb gegeven, opdat er geen plaats zou bestaan waar Christus wordt geloofd" (Dickson, 2023, pp.102-103).

Tekst: Mark de Jong

Augustinus

De vermenging van politiek en het christelijk geloof zien we al duidelijk terug bij de val van Rome. Van deze val in 410 n. Chr. krijgen de christenen de schuld. Augustinus weerlegt in zijn magnum opus *De Civitate Dei* (2022) deze kritiek. In dit boek zet hij zijn tweerijken-leer uiteen. Het rijk van God (*civitas Dei*) staat tegenover het rijk van de aarde (*civitas terrena*). Augustinus geeft in dit werk blijk van een negatieve, sombere houding ten opzichte van de politiek en de staat (IV,4). In al haar boosaardigheid is de *civitas terrena* aanwezig in het politieke leven (Douma,1984). Tegelijk creëert de staat een ruimte voor vrede en van die 'vrede van Babylon' maken ook christenen gebruik (XIX,26; met een beroep op 1 Tim. 2:2). Bij Augustinus wordt dus "de staat als reactie tegen de zonde gewaardeerd, maar als organisme van de zonde veroordeeld" (Scholz,1911, p.135). Als Augustinus spreekt over het leidinggeven aan onderdanen, en breder het actief deelnemen aan het politieke bedrijf, dan vindt hij dit niet verkeerd. Het is echter beter om een contemplatief leven te leiden (XIX,19).

Als het gaat om ketterbestrijding heeft Augustinus daar een omslag in gemaakt. Eerst was

Augustinus voor het standpunt dat tegenstanders met woorden en met debat gewonnen zouden moeten worden voor het ware geloof. Later heeft Augustinus betoogd, met een beroep op Luk.14:21, dat de staat wel (gematigd) gewapend geweld mag gebruiken om ketter te bestrijden. De keizerlijke wetten tegen de donatisten hadden namelijk veel donatisten tot bekering gebracht (Douma, 1984).

Luther

Als we dan naar de tijd van de Reformatie gaan, dan publiceert Luther in 1523 zijn werk *Over de wereldlijke overheid, in hoeverre men haar geboortzaamheid verschuldigd is*. In het eerste deel, waar het gaat om de wereldlijke overheid, legt Luther uit dat enerzijds het wereldlijke zwaard en recht (van de overheid) door God gegeven is. Anderzijds schijnt het Nieuwe Testament (o.a. Matth. 5, Rom.12 en 1. Petr. 3) te zeggen dat christenen geen wereldlijk zwaard mogen dragen. Om deze teksten in overeenstemming te brengen, zet Luther een tweerijkenleer uiteen: de ware gelovigen behoren tot het rijk Gods, en de anderen behoren tot het rijk van de wereld. Het rijk Gods heeft geen wereldlijk zwaard nodig. Christenen leven immers uit genade en doen het goede uit zichzelf. Waar geen haat, nijd en twist meer zijn, is geen overheid meer nodig om die twisten binnen de perken te houden. Voor het rijk van de wereld is de overheid echter onmisbaar. Ongelovigen worden immers gedreven door eigenliefde en begaan misdaden tegen de naaste. Als God niet de wet had gegeven om de gevolgen van het ongeloof in te dammen, zou de wereld wegzinken in chaos. De wet is dus niet voor de gelovigen, maar voor de ongelovigen bedoeld (1 Tim. 1:19). Om die reden mogen christenen zich ook actief inzetten als rechters, beulen, rakkers of vorsten.

Wanneer het gaat over de rol van de overheid in het bestrijden van kettters, dan is Luther daar in dit geschrift duidelijk over: Het bestrijden van kettters moeten bisschoppen doen. Kettters kan men niet met geweld bestrijden, maar moeten met Gods Woord bestreden worden. Later in zijn leven, na de Boerenopstand en de opkomst van de Wederdopers, geeft Luther de overheid wel een taak in het bestrijden van kettters. Ketterij wordt dan een publieke misdaad waartegen de overheid handelend moet optreden (Douma,1984).

Kuitert

Wanneer we kijken naar de hedendaagse tijd en samenleving, dan heeft prof Kuitert in zijn boek *Alles is politiek, maar politiek is niet alles* (1985) uitgebreid geschreven over de verhouding tussen geloof en politiek. De vragen waarmee Augustinus en Luther worstelden, zijn heel andere vragen dan die spelen in de tijd en context van Kuitert. De vragen die dan leven, gaan over het politieke spreken van de kerk (zoals een politiek standpunt rond kernwapens). Kuitert keert zich daar fel tegen. Daarvoor geeft hij vele argumenten waar ik de volgende twee wil uitlichten (Kuitert, p.171 vv):

1. Politiek brengt de kerken in tegenspraak met hun zelfinterpretatie. De kerk spreekt zich politiek uit omdat ze een factor van betekenis is, omdat de kerk in sociaal opzicht iets voorstelt en omdat zij gelooft dat ‘de macht van de Heilige Geest’ haar tot spreken machtigt. In het politieke spreken van de kerk wordt de geestelijke macht (de verlichting met de Heilige Geest) gebruikt om politieke en maatschappelijke standpunten aan politieke steun te helpen. Daardoor is de kerk niet meer een kerk, maar een politiek subject.
2. Politisering geeft de kerk een rol waarvoor ze niet toegerust is. De kerk moet er zijn om het verhaal van Jezus als Christus, als openbaring van God als Verzoener en Verlosser te delen. De kerk is voor die boodschap toegerust,

niet voor een politieke uitspraak over kernwapens. Daar mist de kerk ook de kennis voor. Als de kerk zich uitspreekt over kernwapens weten kerkleiders niet beter welke stappen daarvoor genomen moeten worden dan politici. De kerk herhaalt daarom vrijwel altijd wat elders al is gezegd.

Kuitert keert zich dus fel tegen een kerk die zich politiek uitspreekt. Hierbij maakt hij wel de kanttekening dat de kerk zich in noodgevallen moet uitspreken. Met noodgevallen bedoelt Kuitert: “situaties waarin machtsvorming via politieke partijen verboden is of politieke partijen niet eens bestaan” (Kuitert, 1985, p.185).

Christenen hebben daarentegen wel de plicht om aan politiek te doen, om het welzijn van de samenleving te bevorderen. Hiervoor hebben zij niet de Bijbel nodig, maar de algemene principes van humaniteit. Hierin bestaat geen verschil met niet-christenen en daarom zijn christelijke politieke partijen niet noodzakelijk en niet wenselijk (Holdijk, 1986).

Tegelijkertijd moeten christenen de politiek kunnen relativiseren. Politiek is immers slechts gebaseerd op algemene principes van humaniteit, en het christelijk geloof gaat dieper dan dat. Christenen moeten hun leven in de eerste plaats op God en het geloof richten. God te kunnen vinden (Sizoo, 1948).

Nu we de visie van een kerkvader, een reformator en een hedendaags theoloog gezien hebben, wil ik allereerst uitlichten dat Luther veel positiever is over de actieve deelname van christenen aan de politiek dan Augustinus. Daarnaast zien we bij Luther ook dat hij zegt dat het rijk Gods geen wereldlijk zwaard nodig heeft. Dat is opvallend omdat er ook na ontvangen genade nog veel zonde overblijft in het hart van een christen.

Het tweede dat opvalt is dat Augustinus en Luther van visie wijzigen als het gaat om de rol van de overheid in ketterijbestrijding. Beiden

betogen eerst dat kettters niet met geweld maar met het Woord bestreden moeten worden. Later komen ze hierop terug en geven ook de overheid en gebruik van geweld hierin een plek. Bij beiden is deze ommekeer verklaarbaar doordat beiden te maken kregen met een opkomst van ketterijen.

Door de hele christelijke traditie heen is er een spanningsveld tussen deze onderwerpen. Athanasius (z.d., IV.33) zegt dat gewelddadig dwingen van onwillenden verkeerd is. Degenen die dit doen, zouden immers geen vertrouwen hebben in hun eigen geloof. Een eeuw later keurt Augustinus geweld tegen kettters goed. Om nog een voorbeeld te noemen: Calvijn (2011) zegt in de *Institutie* (IV.11.1) dat de geestelijke en burgerlijke machten los staan van elkaar. Tegelijk draagt hij een paar hoofdstukken verder (IV.20.3) het regelen van de godsdienst op aan de burgerlijke overheid.

Ook in de huidige reformatorische traditie is er een spanningsveld. Wanneer we kijken naar artikel 36 van de NGB, dan geeft dat artikel de overheid de taak om alle afgoderij en valse godsdienst te weren en uit te roeien. Dit artikel is ook opgenomen in het beginselprogramma van de SGP. Tegelijkertijd is de SGP tegenwoordig voor godsdienstvrijheid.

Als derde punt wil ik ingaan op de waarschuwing van Prof. Kuitert tegen een politisering en vermaatschappelijking van het geloof. De kerk moet vóór alles een plek zijn waar God gevonden en ervaren wordt, aldus Kuitert. Mijns

inziens is dat een terechte waarschuwing. Op veel plekken in de kerk staan Christus en zijn offer niet meer centraal. Om het met dr. A. van de Beek te zeggen: “De kerk is te veel een plek geworden waar mensen religieus of sociaal worden beziggehouden in plaats van een plek waar mensen geconfronteerd worden met de heilige God” (Beek, 2010, p.122). Tegelijk moet het in de kerk ook over praktische dingen gaan. Over hoe we met het milieu omgaan, en of we onze kleding kopen bij winkels die erom bekend staan arbeiders uit te buiten. Maar dat moet niet centraal komen te staan.

Toch zit er ook een groot pijnpunt rond de stellingname van prof. Kuitert wanneer hij zegt dat de christen de Bijbel in de politiek niet nodig heeft. De Bijbel heeft namelijk op alle onderwerpen zeggingskracht, bijvoorbeeld bij onderwerpen als abortus en euthanasie. God staat aan het begin (Ps. 139:13) en aan het eind van ons leven (Ps.31:16). De neiging om het begin en het eind van het leven in eigen hand te nemen, past bij de gevallen mens uit Genesis 3, die zelf als God wil zijn. Dit Schriftberoep moet ook in de politiek klinken.

Tot slot zou ik willen benadrukken dat er een fundamenteel verschil is tussen politiek en theologie. Politiek is alleen gericht op dit leven, terwijl de theologie ook een toekomst na dit leven kent. En tijdens dit leven is er geen duimbreed “op het erf van ons leven, waarvan Christus als ons áller Soeverein niet roept: ‘Mijn!’” (Kuyper, 1880, p.35).

Literatuur

- Athanasius (z.d.). *History of the Arians*. Newadvent. Geraadpleegd op 9 augustus 2023 van <https://www.newadvent.org/fathers/28154.htm>
- Augustinus, A. (2022). *De civitate Dei*. Heeswijk: Abdij Van Berne
- Beek, A. van de (2010). *Is God terug?* Zoetermeer: Uitgeverij Meinema
- Calvijn, J. (2011). *Institutie*. Houten: Den Hertog
- Dickson, J. (2023). *Schurken en heiligen*. Utrecht: Kok Boekencentrum Uitgevers
- Douma, J. (1984). *Politieke verantwoordelijkheid*. Kampen: Uitgeverij Van den Berg

